

215(10)

7/13 K32/13 J.S.R. Masiangoako.

Property. *Tswana law relating to property*

Dilo tsa ntlu: Dilo tsa ntlu ke tsa mosadi le monna, bontsi ba tsona ke tsa mosadi, di laoloa ke mosadi. Le monna le ene oa di laola, fela ga a na matla a gore a ka di fa batho fela. Le gona motho a ka seke a tla a kopa sengoe sa ntlu koa monneng oa lapa. O tsoenetse gore a eo kopa dilo ko mosadi. Ntlu ge e eagoa, ga e ageloe monna. Monna o e agela mosadi, gore a ne mo eona, a e laole, le dilo tse di mo eona oa di laola. Mesese le ka diphathe ke tsa mosadi, megopyana, di pitsana di ngoana le ka di petloana, ke tsa mosadi. Monna ga a na thata mo tsona. Dilo tsa monna oa di reka fela ga di laole, ge a di rekile ke tsa mosadi. Ke bosoa ba bana ba gagoe. Monna ga di atumele, le ge a ka soao mesese e tla tseioa ke bo mnagoe (mosetsana) dilo tse di etsa g di pitsana, di nkgoana, di petloa a, tsona ke tsa bana ga di tsoaroe di a ba letela gore bagole pele. Le ge ntata bona a ka ba nyala mosadi o mongwe tse ga di tsoeroe di nna fela fo. Go fihlela di sebedisioa ke bana ba tsona ge ba sena go gola. Le mosadi le ene ge a ntse a laola dilo tse, o di laola le monna, ge motho a ka kopa nkgoana o tsoanetse gore a itsise monna oa gagoe gore motho o mongoe o kopile nkgoana. Monna o tla ra mosadi are, "Dilo ke tsa gago bona ka fa o ka tsoang ka teng" Mosadi ke go na a tla fang motho o selo seo, gongoe a gana ka sona. Mosadi a ka seke a tima motho selo, a ise a bolele monna oa gagoe. Ka gore motho e ka re ka mosho a bolelela monna oa mosadi oa monna o gore o na kopile mosadi oa gagoe sengoe, gongoe a se mo naea gongoe a se motima. Golo fo go ka kgopisa monna.

2

tloge a bona gore mosadi o tirela fela ka fa bonang ka teng. Dilo tsa monna o di laola a nosi, mosadi ga a dilaole, dilo tse di etsa marukhu, dilepe, marumo, dikgole, dijoko. Ge monna a soa, dilo tse ke tsa bana ba gagoe, fela marukhu ona a tseioa ke bo monaee, ba a kgogana. Tse di ngoe tse di nnela bana go fitlhela ba gola gore ba tle ba di sebedise. Mmabole ge a ka nyaloa ke monna o mongoe dilo tsa ntata bona ke tsa bona. Monna o na ga di tsoare di nna fela koa bo ntata bona mogolo go fihlela go bona gore eanong ba ka sebetsa ka tsona.

Ke ge setse ba bangoe ba nyetse ke gona ntata bona mogolo a tla bitsang le mmabona, a di ba begela fa pele ga mmabona. Gore dilo tsa ntata go bana ke tseo bana eanong ka ba nyetse ba ka di tsea ba sebetsa ka tsona. Fela monna eo a nyetseng mmabo ga a tumele mo dilong tse, le go bua ga bue sepe.

Actual case.

Nthone o na a nyetse Maditlhokoa, ba na le bana ba bedi, mosimane le mosetsana. Kobedi le mosadi. Tsatsi le lengoe Nthone a be a longoa ke noga, a loala go fitlhela a soa. Morogo ga lesu la gagoe Ranthone a be a tsea marukhu a Nthone a kgoaganya bo na Nthone. Dilo tse dingoe a seke a di tsoara, a di tlogela. Fela Ranthone ona a ntse a tlhokomela mosadi oa Nthone, a mo lemela, a modirela ditiro tso tsotlhe. Neg Ngoaga o mongoe Maditlhokoa a be a nyaloa ke monna o mongee a bidioa Ramotsamai. Ge a sena go mo nyala fela a seke a mo ntshetsa bogadi. Ranthone a be a ea ko Ramotsamai a fete are "Monna a tlhakong ga ke re sepe, fela go nyetse mosadi eo fela dilo tsa Nthone ke ea di tsaee, ke di tsolela bana ba gagoe, gore e tle ere ka mosho ba sena go gola ke di ba nee. Le bana ba gago ba o tla ba tsalang le Maditlhokoa ba tle ba seke ba tsoenyana. Ke ea itumela ge o nyala mosadi eo. O tla mompona." Kobedi one a setse a le mogoloanyane fela mosadi ene, e ne e sale o motlana thata. A sala le mmagoe. Kobedi e ne a tsamaea le Ntata go mogolo. Ba tsaee dikgomo tso tsotlhe, ba tlogela ele ngoe e tla ga meloang mosadi ge a ntoe a nna le mmagoe. Le di kgole le selepe ba di tsaee. Go fitlhela Kobedi e na monna. Kobedi ge a seno nyala, Ranthone a be a bitsa Maditlhokoa mmago Kobedi a fete are, "Mmago Kobedi, Kobedi ka na eanong o nyetse, o tsoanetse gore eanong a tlhokomele mosadi ea gagoe le kgaitsemi e mosadi. Dikgomo tsa ntatagoe ke tse le di kgolo, le selepe le lerumo. Ke di mona fa pele ga gago" Maditlhokoa a be are" Ntata ke ea utloa Kobedi ke ene a ka tlhokomelang kgaitsemi mosidi" Dikgomo le tsona a di supetsa Kobedi le kgaitsemi le Maditlhokoa mmabo. Fela tsona tsa na tsa na mosakeng la ntata bona mogolo. Mosidi a boela le mmagoe koa ntlung ya bona. Aa ne a tlo bona kgaitsemi le ntata go mogolo. Ngoaga o mongoe Mosidi a be a nyaloa dikgomo tsa magadi tsa tseioa ke Kobedi

0-15

ka gore ene kgaitse die fela Kobedi a fa malomagoe e ngoe ea tsona. Ka gore malomagoe ke ene moja ditlhogo tsa di tlogolo. Fela Kobedi a seke a na le thuso mo banne ba mmagoe, are go se bana ba ntatagoe, fela mmago Kobedi. Kobedi ana a mofa tse a ka di mofa (mesese).

Dwelling.

Ntlu ke a mosadi le mabele ke a mosadi, a laola ke ene, ga gona o mongoe ea ka laolang. Ke gore ke ene a fang bana dijo. Le ge motho a tlile go kopa mabele o tsoanetse gore a kope mosadi e seng monna. Mosadi ke ene a tla bolelang monna oa gagoe. Le ge gontse jalo, th ta eo tlhe e ka fa mosadi, ge a sa rata. Ga go na ope ea ka dirang sepe. Ge mosadi a dileh bana ba tsoanetse gore ba letele mmabona, ka b gore ntata bona a tla bba bolela gore ge mmabona a seo ga ke ne thata. Dilo tsotlhe di na le ene, lesaka lona ke la monna mosadi ga na thata, molona, fela le monna a ka seke a rekisa kgomo a ise a bolele mosadi. Le ge a bolela mosadi ga se gore mosadi o tla tsoa sengoe. O molela fela gore a itse se monna a se dirang. Ntlu ke bosoa ba ngoana oa bofelo oa mosimane. Gongoe oa mosetsana, le lesaka fela jalo. Ba ba tona ba tla ika gela tsa bona, koa ba bonang teng, sebaka se sengoe go a tla go rekoe di kgomo ka mabele, dikgomo ke tsa monna le mosadi, ke gore ba di tlhakane ka gore ba di rekile ka mabele, fela tse monna a di itshebelelang ka nosi, ke tsa gagoe a nosi. Tse di rekiloang ka mabele, mo tsona. Ka gore mmabona le ene o di sebeditse ka gore mabele ke a gagoe a laoloa ke ene. Le gona a sebedioa ke ene, ka masimong. Tse di sebeditsoe ke monna ke tsa bana ba basimane. Mo tsona basetsana ba fioa ge ntata bona a rata go etsa jalo. Ke gore mosadi ge a tsoa koa abo o tla a sa gape sepe. Ke ba mo eleng gore basetsana^{ga}/ba fioe sepe sa dikgomo.

Produce.

Mabele a otlhe a bonoang mo masimong ke a mosadi le ntlu ea gagoe. Fela le ge mabele a laola ke mosadi ka metlha o tsoanetse gore a ne a begela monna oa gagoe. Sengoe le Sengoe se a batlang go setsa ka ona. Le ge bo mmagoe ba boloa ke tlala. Ge a rata go bafa, o tsoanetse gore a bebele monna.

Le ge le bo matsalagoe o tsoanetse gore a bebele monna, ke gona janong a ka ba fa ka fa a ratang ka teng, le ge a ba tima a ba tina, o tla ra monna are ga gona mabele monna a ka seke a re sepe. Ka gore ga a laole mabele.

Slaves.

Malata ga se gantsi, ntsi fa o ka fitlhelang go na le malata. Batho ba bangoe e ba na le malata. Ke gore ba be ba toetse, motho a timeletsoe ke koa abo. A be a fete a itunna fa a ka bonang a bona dijo t ng. O tla na fa teng a sebeletsa batho ba fa teng. Malata ga a rekoe e bile motho ga a rekisioe. Kgosi ena le batlhanka eseng malata, e kopa batho gore ba mothuse ditiro. Koa morago ea ba busa e batla ba bangoe fela jalo, ga ba nnele ruri mo ene. Ge sebaka se ba sentse ge sefeta, ba itsamaela. Gongoe ba mmolela gore ba lapile, gongoe ba ea go sebetsa di tiro tsa bona. Janong o tla ba lokolla gore ba tsamae, ene o tla ea a ba tla ba bangoe, ba ba tla tleng ba tsea maemo a ba ba ileng. Ge motho a thupilo e mo di ntoeng, ene ke motho oa kgosi o tla nna koa kgosi. Gongoe a be a nyalla koa teng koa kgosing. Eseng gore a ne mo batho fela. Bao ba ke bona malata a kgosi a sa eng gope. Le gona ba ka seke ba rekisioa.

6

Domestic Animal.

Dikgomo: Ke tsa monna le mosadi fela di laola ke monna, ke ene a na le matla a go dira a se a se ratang ka tsona. Mosadi ge a soeloa ke monna ba na le di kgomo di tseioa ke ntatago mosimane ke ene a di lebelang. Le mosadi o tla tsholoe ke ratsoalagoe. Eseng gore mosadi a ka laola dikgomo e laola dilo tsa ntlu fela. Ge monna a sule ba sena bana dikgomo ke tsa ramosimane. O tla di abela bana ba gagoe. Ngoana ge a tsoaisitsoe(filoe) kgomo ke ea gagoe ka molomo, fela ke ea ntatagoe. Ntatagoe o dia se a seratang ka eana. Ngoana ga anapolelo. Monna ge a na le bana ba basimane o ba tsoaisa di kgomo fela ke tsa gagoe o dira se a seratang ka tsona. Bana ba, ba tla tle ba di laole ge ba nyetse, ntatabona a di ba file. Ke gona ba nang le thata mo tsona. Ge baise ba nyale ke tsa monna mogolo Le ge a di ba file. Ge monna a na le ngoana oa mosetsana fela dikgomo tse di tseioa ke mosetsana eo ge a nyalwa.

Le ene ga se gore o tla fete a di laola ke tsa gagoe leina. Ke gore o nyetsae ka dikgomo, eanong tse a tlang le tsona koa abo, ga se tsa gagoe. Monna ea monyetseng o dira se a seratang ka tsona gagona ea tla buang. Bana ba basetsana ga ba ke ba tsoaisa di kgomo ke gore ba tsoanetse gore bona batsoe dikgomo (nyaloe ka dikgomo) ke ka mo re sekeng re ba tsoaisa dikgomo Fagongoe monna o mongoe o atle a fiae ke monna o mongoe dikgomo gore a di modisetse (mafisa) ese gore oa di monaea. O di disa fela, le gore agame mafsi. Ga a na thata ea gore a ka dira se a ratang ka tsona. Mongoe tsona ge a^{ba}/tla go di tsasa, o di tsa fela a sa kope ope. O mmolela fela gore janong ke ba tla dikgomo. Monna ge a tshola di kgomo tsa mafisa ga se mongoa tsona, ke ka mo seane sa Batswana sereng "Monna e re a gama di kgomo tsa mafisa a ne a lebe tsela a tlhole ge ^{mongoa} ~~nebe~~ tsona a tla" Monna ge a na le dingomo ke tsa gagoe ao di laola fela ka nosi. Le bomanae ba basimane gongoe bo mogoloe. Ga ba na sepe le tsona, ke tsa gagoe fela. O dira se a seratang ka tsona. Ge a tlhaba oa tlab ge a rekisa oa rekisa ga kope ope² Fela monna ge a tshola dikgomo tsa mafisa o na le thata ea gore ge di na le dipholo a ka di pana a sebetsa ka tsona, fela esengt gore a ka rekisa gongoe go tlhaba fo ga a fioa matla.

Matimela (Lost Cattle.)

Gone le di kgomo tse dingoe tse di ea tleng di timele Di ne fela koa di ka fitlhang teng. Mo dikgomong tsa batho fela. Kgomo tse le ge di nna mo marakeng a ba ho eseng a bangatsona. Ga ba na thata ea gore ba ka dira se ba seratang ka tsona. Morago ga di ngoaga tse pedi, morena o kuaa mophato gore o batla matimela. Ge ba di gorosa go kuloa mogkosi gape gore ba botlhe ba ba timeletsoeng ke dikgomo ba tlo tlhola tsa bona mo tsona. Tse di sa boneng banga tsona di tseioa ke kgosi. Ke tsa gagoe. Le ene eanong o na le matla ka gore di tlhokile mongoa tsona, ge di ne di kuetsoe mogksi. O dira se a se ratang ka tsona. Kgomo ge e timetse e na mosabeng la motho oe batlisa mongoa eana. Ka go tsamaea a botsa batho mo motseng gongoe mo merakeng. Ge eka soa e ntse ena mo dikgomong tsa gagoe o e begela morena. Di nama tsa eana di sioa koa kgotleng dinama tsa eana di jelo koa kgotleng ke banna.

Sheep, Goats & Dogs. Tse le tsona ke tsa banna. Di laola ke monna. Mosadi ga a na thata mo tsona. Monna o dira se a se ratang ka tsona. Mo tsona bana ba tsoaisioa mo tsona. Le tsona ga a ba na thata, ke tsa bona ka maina fela. Go laoloa di laola ke ntatabona. oa di rekisa oa tllhaba ka fa a ratang ka teng. Di toana fela le di kgomo ga di fapane.

Pigs and Fowls.

Tse ke thoto ea mosadi, di laoloa ke ene monna ga a na thata mo tsona. Fela mosadi le ene ga dire sa a ratang go se dira a sa bolele monna. Ge a tla tllhaba kgogo o tsoanetse gore a begele monna. Fela e tla tllhabja ke ene mosadi ka nosi. Eseng monna, monna o emela kgakala ga tumele, o fioa fela go ja. Ge mtho a kopa mosadi kgogo, mosadi le ge a rata o go mofa, o begela monna. Ke gona a tla mofang ka fa a ratang ka teng. Go ea di kolobeng fela jalo.

Lands & Gardens. Gardens.

Lefatshe ke la morena le morafe. Ke la morafe ka gore morena ke morena ka morafe. Ge a sena batho ga se morena. Morena o lebela le go bona batho ba botlhe ba na le masimo koa ba lemang teng. Masimo ke a mosadi o mongoe le o mongoe ea tseeng nyetsoeng. Ona a laola ke basadi le banna ba bona. Ke bo soa ba bana ba bona. Ge ba rata go ananya le ba bangoe ba dira fela ka fa ba ratang ka teng. Morena ga a na matla fo. Ge ba rata go di rekisa mo ba bangoe ba ka nna ba di rekisa fela lefatshe ke la morena le morafe. Morena a ka seke a le rekisa, koa ntle ga morafe. Le morafe o ka seke oa le rekisa koa ntle ga morena.

Melato Ratshiboana.

END. S. 215.